

Interview met Sugano sensei

14 mei 2010

Op 26 november 1993 had de Belgische aikidoka Peter van Marcke onderstaand gesprek met Sugano sensei in zijn hotelkamer.

Sugano-sensei tijdens zomerschool in Wégimont, België 1979 (foto: Ad van Dun)

P.V.M.: Sensei, je ging de Aikikai Hombu Dojo binnen als uchi deshi in 1959, en je bleef er 6 jaar. Kan je ons wat vertellen over die trainingsperiode aan de Aikikai?

Sugano: Er was niet veel speciaal. Er was gewoon training. Maar er waren wel minder mensen. Aikido was toen niet zo populair als vandaag. Niet veel mensen wisten dat aikido bestond.

P.V.M.: Welke andere uchi deshi waren daar toen?

Sugano: Er was Tamura sensei, Chiba, Kanai,... Yamada sensei was mijn voorganger. Hij kwam net achter Tamura sensei. In die tijd kwamen en gingen er verschillende mensen. Sommigen gingen en kwamen dan weer terug. De meest bekende gezichten toen waren Tamura sensei, Chiba, Kanai, Yamada en nog enkele anderen. Er waren er niet veel die de hele tijd bleven.

P.V.M.: Was O-sensei daar veel? Of reisde hij tussen Iwama en Tokyo?

Sugano: Hij reisde veel tussen Iwama en de Hombu, maar ook over heel Japan.

P.V.M.: Maar hij bracht heel wat tijd door in de Hombu?

Sugano: Ja. Hij bleef waarschijnlijk ongeveer één derde van zijn tijd in Iwama, één derde in de Hombu en nog één derde reisde hij rond. Soms moesten we mee naar Iwama.

P.V.M.: Wie gaf les wanneer O-sensei er niet was?

Sugano: Meestal gaf de huidige Doshu (Kisshomaru Ueshiba, zoon van O-sensei) de ochtendles. Ook Koichi Tohei was daar. Tada sensei en Arikawa sensei gaven ook les.

P.V.M.: Was het moeilijk om uchi deshi te zijn bij O-sensei?

Sugano: Ik dacht toen niet echt aan het professioneel worden in aikido. Ik hield gewoon van de training daar. Daarom leefde ik daar en trainde. Later heeft aikido zich ontwikkeld, en aldus ben ik leraar geworden. Dat is eigenlijk vanzelf gekomen. Leraar worden was niet het doel. Toen bleven we daar gewoon omdat we er graag trinden.

P.V.M.: Hoeveel uren per dag werd er geoefend?

Sugano: Er waren 5 uren les per dag, plus elke privéles waarin je uke moest zijn. En soms ging je mee buiten de dojo met Tohei sensei of iemand anders om ergens les te geven.

P.V.M.: Sprak O-sensei in die tijd vaak over zijn religie?

Sugano: Hij legde aikido uit door zijn religieuze concepten.

P.V.M.: Gebruikte hij die ideeën enkel om aikido uit te leggen, of was het één geheel voor hem?

Sugano: Voor hem werd het hetzelfde. Hij probeerde zijn aikido uit te drukken door zijn religie.

P.V.M.: En in 1965 werd je afgevaardigd naar Australië, waar je ongeveer 14-15 jaar verbleef. Was het moeilijk om daar aikido te verspreiden?

Sugano: Ja nogal. Het is een groot land, en dat maakt het moeilijk. Het is niet enkel een groot land, maar het heeft ook een kleine bevolking. We hadden daar wel goede studenten, die nu nog steeds trainen. Nu ben ik nog steeds voorzitter van de Aikikai.

P.V.M.: Je reisde veel in Australië?

Sugano: Ja.

P.V.M.: En er zijn nu dojo's over het hele land?

Sugano: Ja, in bijna elke staat zijn er dojo's.

P.V.M.: In 1979 kwam je naar België, waar je 8 jaar verbleef. Hield je ervan om in België te leven en aikido te verspreiden?

Sugano: Ja, het was een goede ervaring.

P.V.M.: Wat was de voornaamste reden waarom je naar New York verhuisde in 1987?

Sugano: Je kan niet zeggen dat er een voornaamste reden was. Ik kreeg gewoon de mogelijkheid om daar te gaan. Ik ben nog steeds bezig met het uitbreiden van mijn begrip van aikido. Daarom is het interessant om te veranderen van plaats om les te geven. Op die manier evolueer je. Zo niet stagneer je.

P.V.M.: Wat is het voornaamste verschil tussen aikido hier en in de Verenigde Staten?

Sugano: Er is niet echt veel verschil. Het verschil is gewoon het verschil tussen België en Amerika. Met betrekking tot de training is er weinig fundamenteel verschil. Er zijn wel verschillen in de kleine details, maar aikido blijft aikido. Elk land heeft wel zijn eigen karakteristieken, en dat heeft een invloed op de training. Maar toch blijft het hetzelfde aikido dan in de Aikikai.

P.V.M.: Maar het veranderde toch heel wat voor je carrière als aikido leraar. Betekende dit een andere manier van lesgeven, of was het gewoon een andere plaats en met andere mensen?

Sugano: De mensen ginder hebben een andere perceptie dan in België. Op die manier evolueerde ook mijn begrip. Aangezien ik nog verder naar België kom om les te geven, wordt ik verder geconfronteerd met die verschillen en krijg ik meer ervaringen. Dit is de weg om verder te evolueren.

P.V.M.: In New York geef je meestal les op dezelfde plaats, aan de New York Aikikai. Is dat een voordeel, of was het beter in België, waar je naar diverse dojo's ging?

Sugano: Ook in de Verenigde Staten ga ik regelmatig lesgeven in andere dojo's. En bovendien reis ik nu meer naar andere landen. Indien ik enkel in de New York Aikikai zou lesgeven, dan zou ik na een tijd ook gaan stagneren. Mijn tijdschema is nu wel veel beter. Ik heb nu veel meer tijd om dingen te doen, hetgeen belangrijk is. Aikido is één ding, maar om een globaal begrip te laten groeien is het beter wanneer je de tijd hebt om verschillende dingen zelf te kunnen doen. Althans dat is mijn mening.

P.V.M.: Doe je in je vrije tijd dingen die met aikido te maken hebben, of heb je nog andere interesses?

Sugano: Ik doe dingen die met aikido te maken hebben, maar ik heb ook nog andere interesses.

P.V.M.: Je komt nog steeds 3 maal per jaar naar België. Merk je hier enige evolutie in de laatste jaren?

Sugano: (denkt even na) Er is wat verschil in die mate dat op het vlak van de organisatie aikido meer onafhankelijk is geworden in België. Dat heeft waarschijnlijk een invloed op de training. Wanneer ik naar België kom geef ik eerder een aantal aspecten om aan te werken, eerder dan diverse technieken. Met dat in het achterhoofd kan er dan verder gewerkt worden. Het resultaat kan ik vaststellen tijdens de examens. Die confirmeren doorgaans een beter begrip van de basistechnieken.

P.V.M.: Wat zijn de grootste problemen voor aikido in België?

Sugano: (lacht uitbundig) Dat weet ik niet. Er zijn altijd problemen. (denkt even na) Wanneer je het land vergelijkt met andere, zoals Frankrijk of Duitsland, dan is het nogal klein. Om sterker te zijn is het is dan ook beter om eenheid te bewaren. Zo niet wordt België een te klein punt, eerder vergelijkbaar met een grote stad zoals Parijs dan met een land. Ik denk dat het beter is om altijd samen te werken. Diverse organisatie hebben vaak een verschillend idee omtrent aikido, maar de idee van aikido veronderstelt eenheid. Wanneer je dezelfde houding aanhoud met betrekking tot de organisatie van aikido, dan moet je proberen om samen te blijven.

P.V.M.: Denk je dat aikido een speciale boodschap heeft, of is dit verschillend voor elke aikido-beoefenaar?

Sugano: Aikido training dient om je eigen begrip, je conceptie te vergroten. Het gaat niet om aikido op zich. Aikido moet bijdragen tot de zelfontwikkeling van de aikido student. Sommige mensen denken aan aikido als een krijgskunst, anderen hebben daar een ander idee over. Hoe aikido opgevat wordt verschilt van mens tot mens. Maar wat je er als individu ook over denkt, uiteindelijk is het de bedoeling om je algemeen begrip te vergroten.

P.V.M.: Hoe belangrijk is filosofie in aikido? Maakt het er werkelijk deel van uit, of is het eerder iets dat mensen er graag mee vereenzelvigen?

Sugano: (denkt even na) Het is belangrijk om de aikido-filosofie, of de wens van O-sensei, te begrijpen. Vroeger zei men dat je de wensen van de meester moet volgen. Je moet niet noodzakelijkerwijs volgen wat je meester deed. Wanneer je aikido-technieken oefent zonder de achterliggende idee van O-sensei te kennen, dan verlies je richting. Wanneer je aikido enkel als een techniek gaat bekijken, dan val je terug op zelfverdediging of gevecht.

P.V.M.: Wat was de voornaamste wens van O-sensei?

Sugano: Om te proberen een vreedevolle wereld te creëren, door bij elk individu het begrip van harmonie met anderen te ontwikkelen. Jammer genoeg is de vorm van aikido gebaseerd op technieken van krijgskunsten. Dat maakt het voor veel mensen moeilijk om de link te leggen naar harmonie tussen mensen, tenzij je het uitgelegd krijgt door iemand die de zaken duidelijk kan onderwijzen.

P.V.M.: Noem jij aikido een sport, een krijgskunst of iets totaal verschillend?

Sugano: Voor mij is aikido aikido. Het zou niet moeten geassocieerd worden als krijgskunst, of als sport. Wanneer je het classificeert als een krijgskunst, dan krijg je onmiddellijk een contradictie tussen de filosofie van aikido, die betrekking heeft op harmonie en dergelijke, en het martiale, hetgeen betrekking heeft op oorlog. Zo start je een tegenstrijdigheid.

P.V.M.: Laten we overgaan naar een volgend item, met name de organisatie van aikido. In Japan en in de Verenigde Staten zijn de leiders van aikido organisaties diegenen die in aikido het verst gevorderd zijn, daar waar in Europa dat niet steeds het geval is. Hier zijn politiekers in federaties vaak ofwel lagergegradeerde yudansha ofwel mensen die wel een lange loopbaan hebben in aikido, maar die niet veel meer trainen. Heb jij hieromtrent een opinie, over wat de beste manier van werken is?

Sugano: Elk land heeft een verschillende sociale achtergrond. Dat is de reden van dergelijke verschillen. Het is de sociale en gouvernementele structuur in Europa die maakt dat aikido-organisaties hier anders zijn georganiseerd dan elders. Ook de nodige erkenning van federaties door de politieke overheden speelt een rol. In de Verenigde Staten hebben we dergelijke reglementeringen niet. Je kan niet zeggen dat het ene systeem beter is dan het andere. Het is gewoon een verschil in sociale achtergrond. In Europa worden organisaties eerder gepromoot om kunsten te integreren in de sociale cultuur van een land, daar waar in de Verenigde Staten de aikido-organisatie eerder gebaseerd is op de individuele dojo's. De enige bedoeling daar is om aikido in dojo's te beoefenen.

P.V.M.: Was het vroeger ook net zo in Japan?

Sugano: Ook nu nog is aikido er op dojo's gebaseerd. Er bestaat wel een federatie in Japan, maar het is eigenlijk maar een naam. Er zijn wel een aantal posities in die federatie, maar er is geen echte politieke functionaliteit.

P.V.M.: Wat is je mening over graden. Zijn die belangrijk in aikido?

Sugano: Persoonlijk denk ik dat het niet nodig is om graden te behalen. Traditioneel waren graden enkel een uiting van de relatie tussen de leraar en de leerling. Het is de weerslag van een soort van erkenning gegeven door de leraar aan zijn leerlingen. Aangezien er nu zodanig veel mensen aikido beoefenen, is het gradensysteem geen slechte instelling. Met betrekking tot het promoten van aikido, kunnen graden helpen om mensen te motiveren. Dat is waarschijnlijk het meest functionele aan de examens.

P.V.M.: Is dat ook het geval voor hoge yudansha-graden, of hebben die een andere betekenis?

Sugano: Hoge dan-graden zijn geen echte weerslag van de kennis. Na sandan of yondan zou je technisch het meeste zowat moeten kennen. Wat dan volgt is het verkrijgen van een ander begrip van aikido. Hoge graden zijn dan eerder een gevolg van een levenslange investering in aikido.

P.V.M.: Dus er is niet noodzakelijk een technische betekenis verbonden aan zesde of zevende dan graden, doch eerder een weerslag van de verhouding met je leermeester?

Sugano: Ja. De evaluatie hangt volledig af van de leraar. Er staan geen regels op papier. Sommigen hechter eerder belang aan het evalueren op basis van technische details, terwijl anderen eerder de algemene kennis van de krijgskunst door de studenten evalueren.

P.V.M.: Waren er yudansha-examens bij O-sensei aan de Aikikai?

Sugano: Neen. Dertig jaar geleden waren er wel examens, maar niemand nam er aan deel. Bijgevolg waren er eigenlijk geen examens. Het systeem was er wel, maar er werd geen gebruik van gemaakt. Heden worden er wel examens afgelegd. O-sensei gaf wel dan-graden, maar er werden geen examens afgelegd.

P.V.M.: Laten we het hebben over technische aspecten van aikido. Je gebruikt vaak bokken en jo tijdens het lesgeven. Vind je dat erg belangrijk bij het beoefenen van aikido?

Sugano: Het trainen met wapens geeft je een betere focus dan bij handtechnieken. Reeds door het vastnemen van het wapen alleen, krijg je een focus op dat wapen. De focus op wapentraining helpt om je handtraining netter uit te voeren. Je gaat ook meer op details letten.

P.V.M.: Wat is je mening over kata-bewegingen? Hebben zij een nut in aikido?

Sugano: Ik denk het niet. Het hangt er van af wie de kata-vorm uitvoert. Ik weet niet wat de idee is die erachter schuilt. Daarom kan ik er ook niet over oordelen. Ik gebruik geen kata training, maar wel veel verschillende oefeningen. Ik ken niet de reden waarom bepaalde mensen kata-vormen gebruiken. Mijn idee van wapentraining is enerzijds om een betere focus te krijgen, en anderzijds om een betere, nettere handtechniek te verkrijgen. Je techniek met wapens moet functioneel zijn.

Dat is het doel waar we naar streven.

P.V.M.: De techniek moet functioneel zijn?

Sugano: Ja, ze moet effect hebben.

P.V.M.: Dus het zijn op zich staande technieken in aikido? Ze hebben niet enkel een didactisch doel?

Sugano: Wapentrainingen staan op zichzelf. Ze moeten effectief zijn, zo niet heeft het geen zin ze te trainen. In vele traditionele krijgskunsten dient kata-training om het behoud te verzekeren van de traditionele kunstvorm. Daarom herhalen ze altijd maar die vorm, met de bedoeling ze te laten overleven. Technisch betekent dit niet altijd dat de vorm ook functioneel is. Vaak is het eerder een kwestie voor een bepaalde groep om een zekere vorm te bewaren. Dat is de voornaamste reden van dergelijke training. Anders, zoals bij voorbeeld in kendo, veranderen sommige vormen in sport. In het geval van aikido werd geen van beide richtingen gevolgd. Aan de ene kant bestaat er geen traditionele aikido-kata vorm, en is er dus ook geen reden om die vorm te bewaren. Aan de andere kant zijn we ook niet geëvolueerd naar een sport zoals kendo. De reden waarom we in aikido met wapens trainen is omdat zij functioneel zouden zijn.

P.V.M.: En welke betekenis heeft suburi?

Sugano: Suburi betekent recht zwaaien. Het heeft een ander doel. Het heeft de betekenis van zelfoefening; zichzelf oefenen met de bedoeling het wapen te leren gebruiken.

P.V.M.: Onderwees O-sensei veel wapentechnieken?

Sugano: Nee. Hij demonstreerde ze wel veel. In privé-lessen leerde hij ze wel aan. Hij toonde ze niet als kata-vorm. Hij demonstreerde eerder zijn ideeën via wapens.

P.V.M.: Vaak zeggen mensen dat aikido-technieken gebaseerd zijn op zwaardbewegingen. Denk jij dat dat het geval is, of maken wapens slechts deel uit van aikido?

Sugano: Ik denk niet dan je echt kan zeggen dat wapens eerst kwamen. Historisch komen bepaalde ju-jitsu stijlen waarschijnlijk wel voort uit wapengebruik. In het geval van aikido is dit historisch probleem gelijk aan de vraag wat eerst kwam: de kip of het ei? De kip komt uit het ei, maar daarvoor moet de kip eerst het ei leggen... Je kan niet echt zeggen wat wat is.

P.V.M.: Een ander aspect is atemi. Hoe belangrijk is atemi in aikido?

Sugano: Technisch, voor mij, geeft atemi de richting en de afstand (maai) aan, en het verhindert een tweede aanval. Deze drie zijn de voornaamste redenen. Atemi kan nodig zijn om de partner af te maken, maar in de beweging dient atemi om de richting aan te geven.

P.V.M.: Dus het is ook belangrijk om atemi te trainen?

Sugano: Normaal gezien is atemi in de beweging begrepen. Als je atemi effectief wil maken, dan moet je waarschijnlijk wel je hand oefenen om een correcte vuist te kunnen maken. Zo niet kan je er je hand eerder mee bezeren.

P.V.M.: Kan je ons vertellen wat de essentie van aikido is, of is zulks te moeilijk om duidelijk te maken?

Sugano: (lacht) De essentie is misschien (denkt even na) om een beter mens te worden. Dat is eigenlijk de essentie. Technisch kunnen er veel verschillen zijn.

P.V.M.: Je hebt je eigen, duidelijke manier, meen ik, om uit te leggen wat de essentie is van wat gewoonlijk "je Ki uitstrekken" wordt genoemd. Kan je dat nogmaals uitleggen?

Sugano: Voor mij is de idee van je Ki uitstrekken of Kokyu Ryoku eigenlijk de coördinatie van de armbeweging, de lichaamsbeweging en de oplettendheid. Die drie moeten tezamen komen. Traditioneel wordt dit omschreven met "te weten hoe je je Ki moet uitstrekken" of "hoe Kokyu Ryoku te gebruiken". Om dit echter te kunnen moet je je armbeweging, je lichaamsbeweging en je focus tezamen laten komen. Het resultaat hiervan is dan Ki uitstrekken of Kokyu Ryoku.

P.V.M.: Wat voor kracht moet je in aikido ontwikkelen? Is fysieke kracht van belang, of trachten we een ander doel te bereiken?

Sugano: (lacht) De mentale houding. Normaal train je beide samen. Er zijn steeds fysieke verschillen te vinden tussen mensen. Hetzelfde geldt voor mentale aspecten. Die zijn ook bij alle individuen verschillend. Het uiteindelijke doel moet zijn de twee samen te ontwikkelen. We moeten misschien meer het mentale oefenen. Het helpt om de fysieke bewegingen effectief uit te voeren wanneer je een correcte mentale ingesteldheid hebt. Dat is trouwens niet alleen het geval voor traditioneel aikido. Ook bij de hedendaagse sporten komen de resultaten op die manier omhoog. Vele sportlui bereiden de geest voor wanneer zij betere atletische prestaties willen neerzetten. Er is niets mystiek aan de voorbereiding van de geest. Het is net hetzelfde dan het trainen of ontwikkelen van spierkracht. De geest kan je ook trainen om beter te werken, net zoals je doet bij een fysieke vorm.

P.V.M.: Denk je dat dagelijkse training belangrijk is?

Sugano: Ja. De continuïteit van dagelijkse training is belangrijk, zelfs al kan het maar voor een korte periode. Dit gaat terug naar de traditionele betekenis van krijgskunst. De continuïteit moet garanderen dat je akties uit de krijgskunst zich incorporeren in je gedrag. Bij sport is training niet dagelijks nodig. Je kan je gerust concentreren op een seizoen, en eens dat je resultaten behaald hebt, kan je je permitteren een paar maanden rust te nemen. Aikido daarentegen is gebaseerd op de traditionele betekenis van het martiale. Daarom kan je wel fysisch, musculair ontspannen zijn, maar mentaal moet je voortdurend gereed staan. Vanuit het martiale standpunt moet je 24 uur op 24 paraat staan. Daarom is het beter dagelijks te trainen, zelfs al is het maar een half uur. In vele sporten heb je andere manieren van trainen, omdat ze een andere attitude hebben. Daar focus je op het harde trainen enkel om sportieve resultaten neer te zetten. Daarna kan er dan gerust worden om later terug te beginnen. In krijgskunsten moet je een geheel leven lang studeren.

P.V.M.: Laten we terugkeren naar het lesgeven. Hoe wordt aikido onderwezen aan de New York Aikikai. Is het op dezelfde manier dan hier in België?

Sugano: Het is op dezelfde manier, maar waarschijnlijk met minder uitleg.

P.V.M.: Is dat omwille van de verschillen in cultuur? Of is het een kwestie van andere gewoonten?

Sugano: Er is daar een hoog percentage aan mensen die dagelijks trainen. Vanuit traditioneel standpunt kom je ook naar de dojo om dingen te doen zonder al te veel vragen. Dat speelt ook een rol. Wanneer ik naar hier kom voor de zomerstage of zelfs in november, dan is er meer aandacht gericht naar de instructie, eerder dan gewoon naar de training. Dat betekent meer uitleg om beter te kunnen begeleiden.

P.V.M.: Hoeveel studenten zijn er tegenwoordig aan de New York Aikikai?

Sugano: Ongeveer tweehonderd of meer.

P.V.M.: En velen onder hen trainen dagelijks?

Sugano: Een hoog percentage komt zowat viervijf keer per week.

P.V.M.: En er zijn 5 lessen per dag?

Sugano: Ja.

P.V.M.: Kan je het uchi deshi-systeem aan de New York Aikikai uitleggen?

Sugano: Wie wil blijven om te trainen kan dat. In sommige dojo's worden misschien mensen opgeleid om professioneel te worden. In de New York Aikikai is dat niet het geval. Wie tijd heeft en het niet erg vindt om in de dojo te slapen kan dat doorgaans. Het is niet zo dat er speciale trainingen zijn voor uchi deshi of speciale trainingen om professioneel te worden.

P.V.M.: Hoe belangrijk is dojo-etiquette voor jou?

Sugano: Zolang je maar een oprecht respect hebt voor de dojo. Dat is het meest belangrijke. Sommigen vinden het belangrijk te onderwijzen hoe je exact moet buigen en dergelijke, maar dat betekent nog niet dat er ook werkelijk een betekenis achter zit; en zo niet dan is het zinloos. In de New York Aikikai is dat ook wat het geval. Men is er niet strikt met betrekking tot etiquette. Men buigt natuurlijk wel wanneer men de dojo binnenkomt, maar dat is het zowat.

P.V.M.: Dus het belangrijkste aspect van dojo-etiquette is het tonen van respect, eerder dan exact die of die regel te handhaven?

Sugano: Ja, of vorm.

P.V.M.: Het is eerder de mening die erachter schuilt die van belang is?

Sugano: Ja.

P.V.M.: De laatste jaren is je manier van lesgeven veranderd. Tenminste hier in België geef je meer uitleg over technieken dan voorheen, en je praat meer over het hoe en waarom van bepaalde manieren van trainen. Kan je deze evolutie uitleggen en aangeven waarom dat zo is?

Sugano: Opnieuw, toen ik hier de hele tijd was, dan kwam het eerder neer op dagelijkse routinetraining. Maar nu kom ik maar enkele keren per jaar, en daarom geef ik meer instructies of richtlijnen. Omdat ik hier niet de hele tijd ben, heb ik een andere manier van lesgeven. Als ik jullie

gadeslaag, telkens wanneer ik terugkom, dan zie ik technisch, in de fysische vorm op zich, niet zo veel wijzigingen. Bij sommige mensen zie je een evolutie of een verschil in begrip, en bij anderen niet. De manier van lesgeven is daarom eerder gericht op het geven van bepaalde richtlijnen.

P.V.M.: Sensei, zal je ooit een boek schrijven of videocassettes maken over aikido?

Sugano: Nee, toch zeker nog niet (lacht). Het is wel mogelijk, maar eens dat je iets neerschrijft dan wordt het nogal vaststaand. Ik ben nog steeds bezig met evolueren, en dat zal denk ik nooit eindigen. Je kan natuurlijk wel een boek schrijven op een bepaald niveau, maar na het schrijven ervan of het maken van de tape, zelfs reeds de volgende dag, ben je al aan het veranderen.

P.V.M.: Om terug te keren naar het begin van ons gesprek... Aan de Hombu Dojo was je samen met verschillende anderen zoals Tamura sensei en Yamada sensei. Ik veronderstel dat jullie zeer goede vrienden waren. Is die vriendschap geëvolueerd tot nog toe?

Sugano: We hebben nog steeds goede contacten.

P.V.M.: Een laatste vraag: Heb je een boodschap die je zou willen meegeven voor aikido-beoefenaars in België?

Sugano: (lacht) Gewoon dat je moet blijven oefenen, zelfs iets meer aandachtig trainen.

N.B. met toestemming van Peter van Marcke is dit artikel overgenomen op onze website. De oorspronkelijke tekst is te vinden op:

<http://www.stiltij.nl/weblog/weblog/leraren/krijgskunst/sugano-seiichi/interview-met-sugano-sensei>

en

<http://antwerpenaikikai.be/aikido/interviews/interview-sugano-sensei/>